

Gaeil sa Bhaile thar Sáile

le Brian Ó Baoill

Bhí mé ag dul ar bord loinge i Southampton i Sasana ar mo bhealach go Ceanada sa bhliain 1957. Slua mór sa phasáiste ag barr na gcéimeanna. Bhí mé sáinnithe ansin. Chuile dhuine ag iarraidh eolais, a mbuncanna nó a gcábáin á lorg acu. Bunc a bheadh a’msa. Ní raibh tuairim a’m cén fhad a ghlacfadh sé orm post a fháil ar an taobh eile agus níor mhiste a bheith tíosach leis an airgead.

Chuala mé duine taobh liom ag feadaíl ‘Cailín Deas Crúite na mBó’.

‘Cén áit a bhfuil tú a dhul?’

‘Montreal.’

‘Trua. Mé fhéin ar mo bhealach go Toronto.’

‘Sin é an saol.’

Ní raibh mé ar mo shuaimhneas ar an long sin ar chúis éigint. Scartha go tobann ón chomhluadar Gaelach a raibh cleachtadh a’m air is dóigh. Chuile dhuine ag caint i mBéarla. Im’ aonar go hiomlán i measc na sluaite.

Chuaigh mé go dtí damhsa an oíche sin agus d’iarr ar chailín damhsa a dhéanamh liom. D’éirigh sí. Deireadh an damhsa sin.

‘Go raibh maith a’t.’

Shiúil sí uaim. Níos déanaí chonaic mé arís í agus d’iarr uirthi arís. Dhiúltaigh sí. An raibh locht aici ar mo chumas damhsa? Gan a bheith snasta go leor? Ciotach ag an samba, nó rumba, nó cibé diabhal rud a bhí ar siúl? Nó an raibh drochbholadh ar mo bhéal, nó ar mo chosa? Ní raibh fhios a’m. Scéal cinnte nár chuir mo chomhrá isteach uirthi mar theip orm focal a bhaint aisti. Sasanach a bhí inti, is dóigh, ní Éireannach ar aon nós.

‘Don diabhail leis sin mar chluiche,’ arsa mise liom féin. Bhailigh mé liom agus thóg cúpla leabhar ó mo mhála thíos staighre agus isteach liom go dtí seomra suí leo.

‘Féadfaidh sí a bheith cinnte nach gcuirfidh mise isteach uirthi arís.’

Turas fada traenach ó Montreal go Toronto. Oíche. Dorchadas iomlán amuigh seachas nuair a

bhíodh sí ag sníomh a bealaigh go mall trí chathair éicint. Léigh mé mo leabhar, mé leath im’ chodladh. Shuigh duine éicint síos ar an suíochán os mo chóir. Bhreathnaigh mé suas. Í féin. Chlaon mé mo chloigeann go cúramach, béasach, agus lean den léitheoireacht. Labhair sí, i mBéarla.

‘Ba mhaith liom labhairt leat.’

Bhreathnaigh mé suas.

‘Níl aon chompánach a’m, agus níl aon duine le castáil liom in Toronto. Meas tú an bhféadfainn fanacht leatsa. Níl aon duine a’m.’

Breathnaím uirthi gan dada a rá léi. Ach, arsa mé liom féin, ‘A stóirín geal mo chroí, rinne tú damhsa amháin liom, cúig lá ó shin. Dhiúltaigh tú an dara ceann agus d’imigh tú le duine éicint eile, agus anois seo thú, breá sásta tú féin agus do chuid trioblóidí a bhronnadh ormsa. Iontach! An-phlean go deo! Agus, ar ndóigh is amadán críochnaithe mise!’ Míním, go béasach, go bhfuil socrúithe de mo chuid féin agamsa agus nach aon chuid de na socrúithe sin ise, is baolach. I ndeireadh na dála, tar éis cúpla iarracht eile mé a mhealladh le seilbh a ghlacadh uirthi, éiríonn sí agus imíonn. B’in sin. Tús úrscéil? Ní hea mhuis. Mo chéad oíche i gCeanada sa bhliain 1957.

Chaith mé cúpla bliain ann, chas mé le lucht na Gaeilge, Gael-Cheanadaigh agus le Gaeil na Stát. Tharla cuid mhaith rudaí dom le linn mo thréimse ann agus mé in Toronto agus ó thuaidh sna foraoiseacha, agus sna mianaigh úráiniam, ach ní bhodhróidh mé tú leo. Bhí am iontach a’m ann agus,

nuair a tháinig mé abhaile, scríobh mé leabhar, an chéad leabhar Gaeilge a scríobhadh faoi Ceanada riamh, murar scríobh Donnchadh Rua Mac Conmara ceann nuair a bhí sé i dTalamh an Éisc thart ar 1740. Ní dóigh liom gur scríobh. Deirtear gur scríobh sé dán álainn nuair a bhí sé ann, *Bánchnoic Éireann Ó*, ach ba faoi Éire a bhí seisean ag scríobh, ní faoi Ceanada.

Beir beannacht óm’ chroí

Go tír na hÉireann

Bánchnoic Éireann Ó;

Chun a maireann de shíolra

Ír agus Éibhir

Ar bhánchnoic Éireann Ó.

Ní do mo chur fhéin i gcomparáid le Donnchadha Rua atá mé, i bhfad uaidh, fear an-chantalach a bhí ann dá fheabhas é mar fhile. Ach, le bheith i ndáiríre, is fíor gur scríobh mé an leabhar sin, *Idir Huron agus Hudson* sa bhliain 1965. Agus an rud ab iontaí faoi sin ná, blianta fada ina dhiaidh sin, 45 bliana le bheith cruinn, sa bhliain 2010, fuair mé scéal ó Ceanada, ó dhuine darb ainm Aralt Mac Giolla Chainnigh, a rá go raibh an leabhar léite aige agus go mba mhaith leis tuilleadh eolais a fháil mar gheall orm. Ollamh é Aralt sa Choláiste Míleata in Ontario. Rugadh i gCeanada é, agus a shinsir roimhe siar go dtí an naoú haois déag, ach tá Gaeilge líofa aige agus é ar a dhícheall ag iarraidh an Ghaeilge a leathnú i measc muintir Ceanada. Ní amháin sin, ach tá Gaeltacht bunaithe aige ann! ‘Gaeltacht Bhuan Mheiriceá Thuaidh.’ Nach iontach an

Cuid de Ghaeil Cheanada

smaoineamh é. Meas tú an í sin an t-aon Ghaeltacht ar Chlár na Cruinne nach labhraítear aon teanga inti ach Gaeilge?

Fear den ainm Séamus Mac Con Charraige a spreag Aralt. Bhunaigh Séamus, deartháir le hArt de Creag a bhíodh ag scríobh sa nuachtán 'Lá', *Cumann na Gaeltachta*. Ba é Séamus a smaoinigh ar Ghaeltacht Cheanadach a bhunú i dtosach. Tháinig an spreagadh ón méid a rinneadh do Ghaidhlic na hAlban in Cape Breton agus ag Oideas Gael i nGleann Cholm Cille.

Tá siad an-dáiríre nuair a bhaineann siad feidhm as an bhfocal 'Gaeltacht'. Tuigeann siad nach Gaeltacht sa ghnáthchiall atá acu. Ach is tús é. Níl sé i gceist go mbeidh daoine ina gcónaí ann go buan faoi láthair ach, de réir a chéile, tá súil acu go bhfásfaidh a leithéide de phobal. Tá an Ghaeltacht in Ontario, i gceantar Erinsville, ar 60 acra a cheannaigh siad ó fheirmeoir, taobh le hAbhainn na mBradán agus cóngarach do Loch Ontario, áit álainn, crainn ag fás ann, aimsir iontach, iontaofa.

Osclaíodh an Ghaeltacht go hoifigiúil ar an 15 Meitheamh, 2007. Bhí Declan Kelly, Ambasadóir na hÉireann go dtí Ceanada i láthair agus Helen Gannon, Comhaltas Ceoltóirí Éireann. Ní lorgaíonn Gaeltacht Bhuan Mheiriceá Thuaidh airgead ó aon rialtas, déanann siad

maoiniú ar gach rud trí scaireanna a dhíol leis an bpobal, ach gheall Éamonn Ó Cuív, a bhí ina Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ag an am, €20,000 dóibh le hoiliúint a chur ar mhúinteoirí.

Tá plean acu cábáin a choinneoidh suas le 100 duine a thógáil agus tá clár leathan acu: Tumchlaíir Ghaeilge, Leabharlann Gaeilge agus Lárionad Foghlama, amhránaíocht ar an sean-nós, campaí samhraidh do pháistí bunscoile, cúrsaí creidiúnaithe do mhic léinn meánscoile, múinteoirí ó Éirinn a fhostú, múinteoirí dúchasacha a thraenáil, cláir mhalairte teaghlaigh as Gaeltachtaí na hÉireann, agus Díseart Gaeilge a bheith ann.

Pointe suimiúil. Tá na scaireanna go léir díolta. Is fiú \$500.00 an ceann anois iad mar gur mhéadaigh luach an tsuímh ó \$C59,900 nuair a cheannaíodh é in 2007 go dtí \$C110,000 in 2010. Má tá fonn ar dhuine scair a cheannach, is féidir é sin a dhéanamh mar bíonn daoine a cheannaigh níos mó na scair amháin sásta scair a dhíol ar ais leis an nGaeltacht le gur féidir baill bhreise a chlárú.

Tá forbairt á déanamh acu ar na healaíona, ar ndóigh, bíonn drámaí á scríobh agus á léiriú agus scríbhneoireacht i nGaeilge á spreagadh. Tá scríbhneoirí Gaeilge i gCeanada agus sampla suntasach

amháin is ea Tadhg Ó Muiris. Rugadh Tadhg in Toronto sa bhliain 1959 agus thug sé faoin nGaeilge a fhoghlaim nuair a bhí sé 16 bliana déag d'aois. Is cláirseoir é agus scríobhann sé amhráin i nGaeilge, focail agus ceol. Deireann Tadhg gur Ceanadach é de shliocht na nGael. Tháinig a mhuintir as Éirinn thart ar 150 bliain ó shin, agus lonnaigh siad in Abhantrach Uachtarach Ottawa. Ar ndóigh, thosaigh Éireannaigh ag lonnú ann san 18ú aois agus faoi lár an 19ú aois, Éireannaigh ab ea 75% den phobal in Abhantrach Ottawa, agus cainteoirí dúchais Ghaeilge ab ea iad leis. Ceoltóir é Tadhg Ó Muiris a bhain duaiseanna amach ag Fleadh Cheoil na hÉireann in 1988 agus 1999, agus bhí sé páirteach i mbunú Craobh Toronto de Chonradh na Gaeilge.

Seo véarsa amháin as amhrán de chuid Thaidhg:

Ar an mBóthar go Chapeau

Ar an mbóthar go Chapeau is mála ar mo ghualainn

Maidin bhreá fómhair ag bánú an lae

Bhí deargphaistí fuillteach' ar chrannchlúdach órga

Is brollach an tsléibhe dá mhuirniú faoin ngréin.

Ar dhroichead an mhuilinn a rinneas moill tamaill

Is scáil na gcnoc daite i nguairnedín an tsruth'

Ach ba shearbh an sólás é áilleacht don ógfhear

Gur chuala a ghlór agus é bhí faoi ghruaim.

Is léir go bhfuil daoine cumasacha agus ealaíonta ag plé leis an nGaeilge i gCeanada. Is léir freisin go bhfuil ceangal láidir acu le Cúige Uladh ach tuige nach mbeadh ceangal acu i slí éigin le Conamara? Is gné láidir idirnáisiúnta den Ghaeilge iad. agus cá bhfios nach mbeadh nithe le foghlaim ag an dá cheantar óna chéile?

Bhí an-áthas orainn i mbliana nuair a thug Aralt, agus a bhean chéile Síle, cuairt orainn anseo i gCois Fharraige. Thabharfadh a bhfuil déanta, agus a bhfuil pleanáilte acu, spreagadh agus misneach dúinne atá ag treabhadh linn anseo. Ábhar dóchais dúinn uile Gaeltacht Bhuan Mheiriceá Thuaidh.